

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Elišky Kodyšové

Vliv sociálně psychologických faktorů porodního zážitku na ranou rodičovskou self-efficacy prvorodiček

Předkládaná disertační práce je členěna na část teoretickou a část empirickou s celkovým počtem 197 stran. Autorka ve své práci jasně prokazuje schopnost čerpat z odborných domácích a zahraničních literárních pramenů a vhodně je využívat. Text je přehledně a logicky členěn, je čtivý. Studiu literatury je věnována velká pozornost. Autorka cituje více než 280 literárních pramenů, převážně zahraničních, neboť čeští odborníci se problematikou porodního zážitku a jeho souvislostí zabývají jen ojediněle, přestože je to téma velice důležité, neboť může mít význam pro následný vývoj vztahu matka-dítě a tím i pro vývoj dítěte.

Teoretická část zahrnuje 100 stran a je pojata velmi dobře s přímou vazbou na část empirickou. Kladně hodnotím např. tvůrčí využití dvou procesních modelů vstupu do rodičovství, zmíněných na str. 11-13, jak o tom autorka vypovídá na str. 13 v 2. kapitole. Velmi cením také komplexní pohled na rodičovské chování a jeho vývoj v kapitole 3, kde autorka upozorňuje na důležitost nejen charakteristik dítěte a rodiče, ale i na široký sociální kontext. Dále se zdařile věnuje popisu konceptu self-efficacy ve vztahu k vstupu do rodičovství včetně vývoje rodičovské self-efficacy (dovolím si zde poznámku, zda by nebylo možné najít vhodný český termín pro self-efficacy?). Po té rozebírá úspěšně vztah citové vazby a rodičovského chování, přičemž v posledním odstavci „Shrnutí“ této kapitoly (str. 35) se zamýšlí nad důležitým přínosem obou teorií pro práci s nastávajícími a novopečenými rodiči a naznačuje jejich propojení v praxi. Opět mám jen poznámku, že naši odborníci věnující se problematice citové vazby překládají termín „secure attachment“ jako „jistá citová vazba“ a nikoli „bezpečná“, jak je v práci uváděno.

Ještě bych ráda vyzdvihla, že autorka poukazuje ve zmíněné 3. kapitole (ale i v kapitole 8 na str. 96) na řadu studií, které varují před zdůrazňováním přílišných účinků bondingu a porodního zážitku na dlouhodobý vývoj dítěte, který není těmito faktory jednoznačně určen, a že na následný vývoj lidského jedince mají velký vliv jeho další sociální zkušenosti, neboť mozek zůstává i nadále do určité míry plastický. Nicméně se uvažuje o tom, že v tomto nejranějším období může být položen základ pro sníženou nebo naopak vyšší odolnost jedince vůči pozdějším stresovým událostem. Výzkum této důležité problematiky je stále otevřen, takže opatrnost a vážení slov při formulování závěrů jsou nezbytné, čehož si je autorka plně vědoma.

Následuje zamyšlení nad motivačními faktory mít děti (nechybí ani známá tabulka Matějčka a Langmeiera („Základní psychické potřeby a rodičovství“ na str. 40) a nad demografickými aspekty rodičovství (kapitola 4). 5. kapitola je věnována otěhotnění, kde je diskutována důležitá problematika současnosti: neplodnost a asistovaná reprodukce s již méně diskutovanou a velmi důležitou otázkou týkající se jejího dopadů na rodičovství. Krátce je také zmíněna problematika nechtěného otěhotnění a v této souvislosti je citována tzv. Pražská studie. Protože jde o významnou longitudinální studii i z hlediska celosvětového, domnívám se, že by zde bylo vhodné citovat i původní články autorů této studie Matějček, Dytrych, Schüller (*Psychol patopsychol dietáta*, 1975, vol.10 a 1976, vol. 11).

Velmi dobře je zpracována kapitola 6., věnovaná těhotenství. Jsou zde uvedeny práce, které kladou důraz na psychickou pohodu ženy v průběhu těhotenství, a je upozorněno na relativně nové téma – na hypotézu fetálního programování (na str. 48, van der Akker 1012), jakož i na potřebu psychologického ošetření žen po nečekaném potratu (str. 50). Jsou to důležité otázky i pro následné otěhotnění ženy a porodníci by si jich měli být vědomi. Stejně tak i možného vlivu plošného genetického screeningu na těhotnou ženu, což je téma u nás zatím velice málo diskutované, jak na to autorka upozorňuje na str. 53-55. Dále je zdůrazněna důležitost emoční a sociální opory poskytnuté ženě zejména budoucím otcem, jako protektivního faktoru s ohledem na její psychickou pohodu, s čímž se plně ztotožňuji.

7. kapitola „Porod“ je nejjobsažnější, což je dáno těžištěm této práce, která se věnuje porodnímu prožitku a jeho souvislostem. Jak vyplývá z citovaných studií, mezi důležité determinanty patří pozitivní přístup a realistická očekávání průběhu porodu. Pokud tomu tak není, může pomoci citlivá opora zdravotníků a zprostředkování kontroly nad porodem, kdy i navzdory očekávání, může být porodní zážitek nakonec pozitivní.

V 7. kapitole autorka dále diskutuje téma zvládání bolesti a upozorňuje, že strategie jejího zvládání mohou být různé. V této souvislosti pokládám za přínosný určitý návrh pro kurzy předporodní přípravy, které by měly být též zaměřeny na posílení dovedností ženy zvládat bolest a sebezkušenostním procesem ji připravit na přijímání sociální opory (percepci psychosociální podpory za porodu, včetně jejích biologických korelátů je věnován značný prostor později). Zároveň by se mělo pracovat s individuálními představami těhotné o porodu jejími obavami. Oceňuji názor autorky na str. 72, aby byla předporodní příprava účinnější, měla by být „pevněji zakotvena v systému celostní péče o těhotné a naplňovat určité standardy.“

Dále je diskutován koncept opory a koncept kontroly za porodu, kterému je věnována pozornost teprve nedávno. Autorka upozorňuje, že kontrola bývá dělena na interní (kontrola nad svými projevy) a externí (kontrola nad tím co se děje kolem i nad zákroky či vyšetřeními). Všechny tyto faktory mají vliv na spokojenost s porodem a na emoční pohodu po porodu, i když různé ženy mohou klást důraz na různé aspekty kontroly. V závěru této kapitoly autorka zmiňuje nebezpečí negativního porodního prožitku pro rozvinutí postnatální deprese či posttraumatické stresové poruchy, které následně nepříznivě ovlivňují nejen vztah matka-dítě (podrobněji se mu věnuje v 8. kapitole), ale i soužití s partnerem.

Kapitola 9 je závěrečná, shrnující teoretickou část. Upozornila bych zde na poslední věty na str. 106, v nichž autorka poukazuje na důležitost flexibility zvládání různých zátěžových situací jako na ochranný faktor a považuje zvyšování rodičovské self-efficacy a dalších aspektů psychické odolnosti nastávajících rodičů za důležitou intervenční strategii.

Empirická část má 50 stran textu, 15 stran příloh a 24 stran citací literárních pramenů. Cíle studie jsou jasně formulovány dvěma hypotézami na str. 108: prvním je ověřit na vzorku primipar v ČR, zda spokojenost s porodním prožitkem souvisí primárně se sociálně-psychologickými faktory, zejména s oporou ze strany zdravotníků a kontrolou ze strany rodičky. Druhý cíl je zaměřen na zjištění, jestli poporodní rodičovská self-efficacy je kromě temperamentu dítěte a sociální opory po porodu také ve vztahu k sociálně-psychologickým aspektům porodního zážitku.

Výzkumný projekt a soubor je detailně popsán. Velmi kladně hodnotím, že nešlo jen o jednorázové šetření, ale že probíhalo ve dvou časových etapách: ve 3. trimestru těhotenství a dále 2-3 měsíce po předpokládaném termínu porodu. Rovněž vyzdvihuji, že se autorka věnuje i rozdílům mezi skupinou žen, které vyplnily jen dotazník před porodem (n=104) a které vyplnily zároveň i dotazník v dalším časovém sledu (n=119), z toho jeden dotazník nebylo možné použít, takže konečný analyzovaný vzorek činilo 118 žen. Autorka zjistila některé významné rozdíly mezi oběma skupinami – ženy, které pokračovaly ve výzkumu, uváděly významně častěji plánované těhotenství a častěji navštěvovaly kurz předporodní přípravy, což by svědčilo o pozitivnějším přístupu k těhotenství a o větším zájmu o rodičovství a narození dítěte. Vzhledem k tomu, že šlo navíc jen o 53% žen z původního vzorku je nutné výsledky výzkumu interpretovat velmi opatrně. Autorka si toto uvědomuje, jak vyplývá ze zmíněných limitů studie v souhrnné diskusi na str. 144.

Metodika výzkumu je rovněž podrobně popsána pro sběr dat i jejich hodnocení v obou časových úsecích. Autorka sestavila jak vlastní škály hodnocení, tak využila standardizované zahraniční metody, jejichž překladu se pečlivě věnovala (Childbirth Self-Efficacy Inventory – CBSEI, zkrácená verze: použita škála o vlastní účinnosti v T₁ a škála využití strategií pro zvládání kontrakcí v T₂; Parental Expectations Survey – PES v T₁ a T₂; Support and Control in Birth – SCIB – jednotlivé položky jsou uvedeny v příloze na str. 160). Bylo tedy užito řady

metod, které pokládám pro daný výzkum za vhodné. Při analýze dat byly použity různé statistické postupy, včetně mnohonásobné lineární regrese (MLR), které jsou velmi dobře popsány, a o nichž se domnívám, že byly vhodně zvoleny.

Práce přináší velké množství výsledků, které jsou přehledně uvedeny jak přímo v textu, tak pomocí tabulek (20 tabulek je v textu a 8 v příloze) a obrázků (4 obrázky jsou v textu a 6 v příloze). K tabulkám bych měla pouze formální následné připomínky:

- Tabulka 17.1 str. 160: Pokud tomu dobře rozumím, zvolila bych název „Korelace položek s celkovým hodnocením dané dimenze (faktoru) dotazníku SCIB“. Ještě bych popsala zkratku (r) za některými položkami, což zřejmě značí reverzní hodnocení.
- Tabulka 17.2. má název umístěn ve středové linii nad další tabulkou, jako by to byl název tabulky 17.3.
- Názvy obrázků 17.1 – 17.6 jsou zcela shodné. Doporučovala bych je rozlišit vyjmenováním proměnných, kterých se příslušný graf týká i v jeho názvu. Zároveň bych se přimlouvala za pojmenování osy „y“ – např. „Bodové hodnocení“ (?)
- U tabulek, kde jsou uvedeny hodnoty korelačních koeficientů, bych diferencovala různé dosažené hladiny významnosti než jen $p < 0,05$ např. tím, že bych podtrhla hodnoty o významnost $p < 0,01$ či $p < 0,001$ nebo je označila různým počtem *

Výsledky výzkumné práce potvrdily obě stanovené hypotézy: 1. Interakce se zdravotníky hraje hlavní roli v hodnocení porodního prožitku, vedle pocitu, že žena dokázala do jisté míry ovládnout své reakce na porodní bolest a spolupracovat při porodu se svým tělem. 2. Poporodní rodičovská self- efficacy je vedle výchozí rodičovské self-efficacy a utišitelnosti dítěte také ve vztahu k podpoře zdravotníků při porodu. Toto zjištění si zaslouží velké ocenění, neboť je prvním statisticky významným a kvantifikovatelným důkazem účinků přístupu zdravotníků na poporodní rodičovské self-efficacy v mezinárodním měřítku. Uvedené výsledky by tak měly být pro zdravotníky na porodním sále zavazující.

V závěru disertační práce se autorka věnuje souhrnné diskusi svých výsledků, které velmi dobře diskutuje s výsledky jiných studií a prokazuje tak schopnosti pro samostatnou tvůrčí vědeckou práci. Nechybí ani úvahy o tom, jaké další otázky by bylo vhodné řešit, takže je práce zároveň i plodným zdrojem pro další výzkum.

Po stránce obsahové nemám k práci žádné připomínky, jen slova uznání. I po formální stránce je práce dobře provedena. Při čtení jsem objevila pouze několik překlepů či vynechaných písmen případně slov, což pokládám v takto rozsáhlé práci spíše za běžný jev a tyto chyby zde neuvádím. Zmiňuji jen opakování téměř 21 řádků na str. 93 (od věty na 12. řádku shora „Je nápadné, že..... až do konce daného odstavce). Ještě bych upozornila, že v seznamu literatury na str. 192 u citace Sadow, L. není zmíněna publikace, z níž je uvedena práce citována a dále jsou chybně abecedně zařazeny citace Šulová, L. (str. 195) a Vágnerová, M. (str. 196).

Závěrečné zhodnocení

Po odborné stránce považuji práci za velmi kvalitní. Kvalitu práce rozhodně nemohou zastínit drobné nedostatky, které jsem uvedla. Jde o práci v našich podmínkách ojedinělou, která má co říci k problematice psychosociálních aspektů v porodnictví, jež mají vztah i k následnému mateřskému chování a k ranému vztahu matka-dítě, jehož kvalita je velice důležitá pro další vývoj dítěte. Vzhledem k uvedeným limitům práce, by byly potřebné další studie na ověření a rozšíření získaných výsledků. Byla by velká škoda, kdyby se v práci dále nepokračovalo. Solidní longitudinální studie začínající již v době těhotenství jsou velice vzácné a při tom tolik potřebné. Uvedená disertační práce je výborným základem!

Autorka svou prací prokázala tvůrčí schopnosti v oblasti výzkumu a zcela splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v daném oboru. Práci jednoznačně doporučuji k obhajobě.